

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.12-2.02>

Курах Л.В.

суддя

Мукачівський міськрайонний суд

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РІЗНОВИДІВ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Вступ. Цілісність особистості впевнено вкоренилася в теорію прав людини як на національних, так і на міжнародному рівнях. Не дивлячись на свій фундаментальний зміст та важливість, проблематика цілісності особистості залишається оповитою невизначеністю, плюралізмом підходів та вимірів сприйняття. Її досліджують в контексті права на життя та здоров'я людини, в рамках заборони тортур та іншого нелюдського та принижуючого гідність поводження, заборони рабства та підневільної праці, а також як цінноту, яка підпадає під захист права на повагу до приватного та сімейного життя тощо. Цілісність особистості поєднується та ототожнюється з гідністю людини та автономією, а також захищається в межах наукового прогресу в сфері медицини та біології. Відсутність системності та однозначності зустрічається і там, де мова заходить про різновиди та форми цілісності особистості. Називаючи в тематичних нормативних та наукових джерелах фізичну цілісність, психічну, психологічну, емоційну цілісність, а також цілісність моральну та соціальну, ні автори, ні законодавці не визначають та не розмежовують чи співвідносять такі види цілісності особистості. З іншого боку, науковий прогрес в сфері біомедицини та закріплення права на цілісність особистості в праві Європейського Союзу свідчать про нагальну необхідність проведення вищезазначеного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз змісту, специфіки та співвідношення таких різновидів цілісності особистості, як фізична, психічна, моральна та соціальна цілісність.

Результати дослідження. В нормативних джерелах найчастіше зустрічається фізична та психічна цілісність особистості. Такі два її види виокремлені і в Хартії фундаментальних прав людини Європейського Союзу. Американська правова система, окрім фізичної та психічної цілісності виділяє також цілісність моральну, як зазначено в Пакті Сан-Хосе 1969 року.

Поняття фізичної цілісності є доволі зрозумілим та легким для сприйняття навіть на побутовому рівні, як панування та контроль над власним тілом, недоторканність фізичного тіла людини, заборона будь-яких зовнішніх на неї посягань без дозволу людини.

Щодо психічної цілісності, то однозначного визначення, як і ґрунтовних досліджень цієї категорії з точки зору права практично немає.

Як зазначає Андреа Лавацца в дослідженні свободи думки людини, психічна цілісність – це панування особи над її ментальним станом, даними в її мозку, коли ніхто без згоди цієї особи не може переглядати, поширювати чи змінювати такий стан чи дані з метою впливу чи керування цією особою будь-яким способом [1].

За аналогією до фізичної, логічно визначити психічну цілісність як контроль та панування над власними думками та розумом, недоторканність психіки людини, заборона будь-яких неправомірних на неї посягань. Однак, не дивлячись на це, природа і зміст такого поняття є складнішим (якщо додатним) як для визначення, так і для розуміння.

Акцент в даному контексті варто поставити на питанні стосовно того, чи взагалі можливо дати повне та універсальне визначення пси-

хічної цілісності людини. Складність поняття психічної цілісності, на відміну від фізичної, заключається в відсутності її чітких меж та існування в матеріальному світі. Тому важко визначити, які саме фактори та чинники ззовні можна вважати посяганнями на психіку людини, а також границі наявності чи відсутності інформованої згоди на таке втручання. З іншого боку, на нашу думку, визначення поняття психічної цілісності людини з встановленням її меж може призвести до невиправданого звуження змісту такої категорії, що на практиці ризикує викликати складнощі на етапі нормативного забезпечення психічної цілісності.

Окрім цього, авторами також виділяється моральна цілісність особистості. Платон наполягав в ході дослідження моральної свідомості, що така гармонія (цілісність) виникає в тому стані, в якому всі частини власного я направлені в сторону Добра [2, с. 101].

Професор в сфері психології та статистики Техаського університету в Остіні дуже просто та влучно визначає моральну цілісність особистості як чесність з самим собою. Біл Уоллас, професор в сфері соціальної психології зазначає, що моральна цілісність настає тоді, коли різні частинки одного розуму складаються в єдине ціле. Морально цілісна людина функціонує через досвід як цілісна одиниця – відповідно до єдиних «правильних» принципів в усіх сферах свого життя. Інколи, навіть нестача життєвих принципів може вважатися як відсутність моральної цілісності [3].

Тобто, моральну цілісність можна розглядати як категорію цілісності, що пов'язана з етичними принципами особистості та її спроможністю жити, функціонувати та діяти щодо себе та інших відповідно до принципів суспільної моралі та власних переконань, якщо вони не шкодять іншим.

Деякими науковцями також окремо виділяється соціальна цілісність. Адено Аддіс описує цю категорію наступним чином: «Неможливість особи через певні культурні чи то юридичні перепони цілком і повністю себе

виразити невідвратно приводить до приниження гідності такої людини. Нема нічого більш зневажливого та принизливого, ніж бути змушеним заперечувати частину себе самого. Таке життя є не лише мізерним, і, відповідно, несумісним з гідністю людини як її цілісністю, але також, за деяких обставин, йому бракує цілісності в розумінні неможливості жити згідно з етичним кодексом правди та відкритості (моральна цілісність). Остання ситуація виникає, коли особа в умовах погроз та страху культурної чи правової розправи веде життя в брехні та обмані, яке Кеньї Йошіно називає життям «приховування... Цілісні ж люди чесні в своїх основоположних принципах, на кшталт того, як та кого любити». Такі принципи та поведінка є надзвичайно важливою частиною змісту нашого життя. І такі дії та принципи виражають гідність та цілісність. А тому, коли особа змушена через культурні чи юридичні обставини заперечувати такі принципи, саморозуміння такої людини стає розколоте або принаймні дезорієнтоване. Приниження – це тривала жорстокість від фізичної до психологічної (і соціальної) царин страждання». [4]

Цікавими є позиції тих авторів, які тлумачать соціальну цілісність в контексті заборони рабства та підневільної праці. На їхню думку, положення людини в якості раба, за своїм змістом означає, що така особа є власністю, тобто заперечується сама «людяність» особи, що в свою чергу можна трактувати як «соціальну смерть і, відповідно, втрату соціальної цілісності особи. Звідси випливає, що соціальна цілісність людини – це її змога, як людської істоти, залишатися повноцінним членом соціуму з рівними правами, свободами та обов'язками в такому соціумі.

З таких визначень моральної цілісності та соціальності цілісності можна зробити висновок, що два дані види є спорідненими. На нашу думку, моральна цілісність – це відповідність дій людини її переконанням. Соціальна цілісність – це можливість жити в соціумі відповідно цих переконань. Моральна

та соціальна цілісність є нерозривно пов'язаними категоріями, однак, на відміну від першої, друга видається більш оціночним поняттям, таким, яке не зовсім залежить від самої людини, оскільки соціальної цілісності не може бути без участі інших представників суспільства та їх толерантного ставлення до цілісності моральної того чи іншого індивіда. По суті, мова йде про повагу суспільства до власного «я» кожного з членів такого суспільства та його гідності.

Через призму «гідності людини» поняття «поваги» пояснюється в Хартії основоположних прав ЄС, статутних документах даної структури, а також в прецедентному праві Європейського суду з прав людини, в яких наполягають на необхідності абсолютної, неупередженої та об'єктивної поваги до гідності людини, оскільки «в основу самого інституту природних прав людини покладено ідею про людину як морального суб'єкта, повага до гідності якого має бути юридично забезпечена» [5].

Науковці вибудовують концепцію поваги на базі того, що кожна людина має право бути автономною та рівною у поводженні з іншими людьми, з огляду на свою особисту гідність. З негативної точки зору повагою називають «таку модель поведінки людини, згідно з якою з людьми не можна поводитися, як з неживими істотами чи з комахами, вбивати задля харчування, полювати на них, знущатися, вселяти відчуття меншовартості». У позитивному сенсі повагу визначають як зобов'язання «сприяти іншим розвивати власні можливості, вислуховувати думки інших, розуміти інших, вчиняти дії, прийнятні для обох сторін» [6].

А тому, на нашу думку, нерозривний зв'язок моральної та соціальної цілісності можна описати формулою, в якій соціальна цілісність прирівнюється до поваги до моральної цілісності.

Отже, можна виділити такі види цілісності особистості, як фізичну, психічну, моральну та соціальну. При цьому, джерела показують, що науковці, законодавці та практики

однозначно пов'язують з гідністю людини здебільшого з фізичну цілісність. Це обумовлено тим, що якими б не були особистості та індивідуальності, а також що б не приховував у собі внутрішній світ людини, це завжди фізичне тіло. Фізична цілісність – це мінімум, який необхідний для концепції людини. Як зазначав Дж. М. Бернштейн, сутність людини знаходиться в її тілі, а тіло – вразливе до атак та неправомірних вторгнень зі сторони інших [7]. Майкл Фоколт в своїх наукових працях висвітлив на основі історичних методів як легко тіло може бути як об'єктом для управління чи знищення, так і «знаряддям» для виконання тих чи інших функцій, як універсально воно може, з одного боку, бути засобом, а з іншого – предметом підкорення [8].

Національне та міжнародне право показує, що фізична цілісність розуміється законодавцями як частина гідності людини. Така ж ситуація склалася і в прецедентному праві багатьох країн, в тому числі і в рішеннях Верховних та Конституційних судів. В рішенні 1999 року проти Канадського Міністерства працевлаштування та імміграції, суддя Верховного Суду Канади Френк Іякобуччі (Frank Iacobucci) відмітив, що гідність людини стосується фізичної та психологічної цілісності та розширення прав і можливостей. Конституційний Суд Південно-Африканської Республіки у рішенні по справі стосовно тілесних покарань в школах пов'язав заборону таких дій з гідністю людини, а саме: «заборона фізичних покарань в школах відіграє принципову та основоположну роль, та покликана однозначно пропагувати повагу до гідності та фізичної і емоційної цілісності всіх дітей» (Christian Education South Africa v. Minister of Education) [9]. Суддя Верховного Суду США Кеннеді також робить подібні заявки. В справі *Olmstead v. L.C. Zimring*, яка стосувалася лікування осіб з психічними вадами, суддя відмітив, що життя таких осіб було буквально позбавлене цілісності тіла та розуму, як основи розуміння гідності особи.

В ірландських судах також піднімалися проблеми гідності в контексті фізичної цілісності. Так, у справі про відключення апарату життєвого забезпечення для особи, що перебувала в вегетативному стані два десятки років, суддя Верховного Суду Ірландії Денгем назвав порушенням гідності застосовувати інвазійне медичне лікування, яке призводить до втрати фізичної цілісності.

Верховний Суд Бразилії піднімав питання гідності людини в справах, що стосувалися тортур. В справі *Herbert Fernando de Carvalho*, суд дійшов висновку, що вимагання у особи доказів шляхом тортур – порушення гідності особи. В справі *Rio Grande do Sul*, судом було застосовано гідність людини як аргумент, щоб змусити владу виправити недостачу санітарних умов у місцях позбавлення волі, зазначивши при цьому, що такі умови являють собою мінімум, потрібний для забезпечення фізичної та ментальної цілісності, які впливають з гідності.

Коли мова йде про цілісність особистості, перше що приходить на думку – це цілісність фізична, приниження ж – це фізичне насильство чи вторгнення в тіло особи. Оскільки фізична цілісність та автономія – це невід’ємні складові людської істоти, посягання на них являється запереченням статусу «людини» своєї жертви, а отже – запереченням її гідності. Під фізичною цілісністю варто розуміти не лише те, що її потрібно захищати від прямих атак, на кшталт ляпасу, але також і необхідність захисту від атак інших на фундаментальні потреби та ритми людського організму та життя: потреба спати, випорожнитись, їсти тощо. І в такому широкому розумінні, фізична цілісність асоціюється з гідністю людини.

Отже, можна зробити висновок, що гідність та фізична цілість часто сприймаються як суміжні поняття. Як написано, в статті Адено Аддіса, джерела показують наявність консенсусу стосовно того, що повага до цілісності особистості, чи то в нормативному, фізичному, соціальному чи емоційному(пси-

хологічному) розумінні, стала важливою частиною гідності особи. Будь-яка форма систематичного приниження особи зачіпає гідність людини. Незалежно від різних культур та традицій, люди дійшли висновку, що охорона цілісності особи, її повноти, це обов’язкова умова її чи його гідності.

В своїй науковій роботі Крістофер МакКруден запропонував ідею «мінімального ядра» гідності, яка передбачає, що «кожна людська істота володіє сутнісною значимістю... [та] така сутнісна значимість повинна визнаватися та шануватися іншими, і що деякі форми поведінки є несумісними з такою повагою до сутнісної значимості» [10].

Однак, чи можна говорити про порушення фізичної цілісності в розриві від порушення в той же самий час цілісності психічної, або ж інших видів цілісності. Як зазначає Джордж Кейтеб, гідність являється екзистенціальною цінністю. Коли цілісність особи під загрозою, її існування теж під загрозою в якомусь розумінні, а метою гідності є захист цієї цілісності особистості в усіх її вимірах. В такому значенні приниженні можна назвати «спустошенням» особистості [11].

Якщо споглядати на це питання в найширшому розумінні, з точки зору природи людського організму та сприйняття особи як біо-психо-соціальної істоти, то будь-яке фізичне втручання тягне за собою і психологічне. Фізична та психологічна цілісність є нерозривно пов’язаними, що впливає щонайменше з того факту, що за психіку людини як нематеріальну категорію відповідає фізично існуючий орган тіла людини – її мозок. Сучасні медицина та психологія все більше фізичних симптомів пов’язують з позитивними чи негативними станами психіки людини, що називається психосоматикою.

Слід також відмітити, що в науковій психологічній літературі, принцип фізичної цілісності визначають також зі сторони особистої автономії, самовласності та самовизначення людини стосовно її власного тіла. Згідно такого тлумачення фізичної цілісності, вона

передбачає право людини розпоряджатися своїм фізичним тілом так, як вона сама цього бажає, що очевидно передбачає наявність і елементу психічної цілісності особистості, оскільки вищеописані бажання – частина психіки, внутрішнього світу людини.

Не можна порушити фізичну цілісність особи, не зачепивши при цьому її психіку та не посягнувши на цілісність останньої. Заборона тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність людини поводження та покарання, як та норма, в рамках якої найчастіше ототожнюють фізичну цілісність з гідністю людини, передбачає катування або інше жорстоке поводження як форму фізичного впливу на людину (посягання на фізичну цілісність особи), яке однак здійснюється з метою психологічного тиску на неї (посягання на психічну цілісність особи). Тобто, такі дії, окрім фізичного втручання, передбачають ще й втручання психологічне.

Таким чином, можна констатувати, що будь-яке порушення фізичної цілісності людини тягне за собою посягання і на її цілісність психічну. При цьому, слід відмітити, що це не обов'язково повинно відбуватися і в зворотньому напрямку. На прикладі все тієї ж норми про заборону катування, жорстоким поводження в міжнародному праві розуміють також і погрозу застосування такого поводження до людини чи її близьких, якщо

така загроза реальна та негайна. При цьому, відбувається порушення психічної цілісності людини, хоча цілісність фізична залишилася неторкненою. Так само, під питанням залишається, яка ж цілісність більше страждає у випадку так-званого «латентного» фізичного насильства – коли людині не дають сходити в туалет, чи не кормлять, або ж завдають шкоди сильним звуком тощо. Або ж, в світлі сучасних біомедичних прогресивних методик, чи є клонування людини порушенням фізичної чи психічної цілісності.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що з огляду на те, що вся неосаяжність та широта внутрішнього світу людини та її сутності все одно знаходиться завжди в її тілі, фізичну цілісність особистості прийнято вважати тим мінімумом, якого необхідно притримуватись для дотримання цілісності особистості загалом. Іншими словами, порушення фізичної цілісності завжди тягне за собою і порушення цілісності психічної, моральної та соціальної. Однак, посягання на психічну цілісність (навіть у вигляді погрози застосування насильства), моральну чи то соціальну, не обов'язково зачіпає фізичну цілісність особистості. При цьому, фізичну, психічну, моральну та соціальну цілісності не варто розподіляти на окремі самостійні види, а радше вони видаються різними гранями одного цілого – цілісності особистості.

Анотація

В статті вивчаються різновиди цілісності особистості в правовій думці. Проведені дослідження показують, що найбільш часто вживаними є словосполучення «фізична цілісність», «психічна цілісність», «моральна цілісність», «соціальна цілісність».

Встановлено, що найбільш вживаними нормативній базі є поняття фізичної цілісності та психічної цілісності. Констатується, що поняття фізичної цілісності фізичної є легким та доступним для сприйняття та розуміння, на відміну від психічної цілісності. Висловлюється позиція, що попри широке розуміння психічної цілісності як панування особи над її ментальним станом, дана категорія навряд є придатною для встановлення її повного та універсального змісту, в силу відсутності її чітких меж та існування в матеріальному світі.

Попри це, доводиться думка стосовно нерозривного зв'язку фізичної та моральної цілісності, яка аргументується тим, що по-перше, за психічну цілісність відповідають фізичні органи та системи тіла людини; по-друге, право людини розпоряджатися своїм фізичним тілом, очевидно передбачає наявність і елементу психічної цілісності особистості, оскільки вищеописані

бажання – частина психіки, внутрішнього світу людини. Окрім цього, аргументовано, що будь-яке втручання в фізичну цілісність особи априорі передбачає і посягання на психічну цілісність особи, що не обов'язково аналогічно працює і в зворотному напрямку: зачіпання психічної цілісності не завжди стосується цілісності фізичної.

В науковій роботі вивчалися особливості моральної та соціальної цілісності особистості, в ході чого з'ясується, що під моральною цілісністю прийнято розглядати як особистісну етичну характеристику, спроможність особи діяти, функціонувати та жити в мирі з суспільно прийнятними моральними нормами та згідно власних переконань, що їм не шкодять.

Висвітлюється позиція, що спорідненість моральної та соціальної цілісності виражається в тому, що якщо моральна цілісність являється відповідністю дій особи її власним переконанням, то соціальна – можливість повноцінно існувати в соціумі згідно таких переконань.

Запропоновано загальний висновок стосовно того, що фізична, психічна, моральна та соціальна цілісність не є окремими різновидами, а скоріше різними гранями єдиного цілого – цілісності особистості.

Ключові слова: фізична цілісність, гідність, повага, психічна цілісність, моральна цілісність, соціальна цілісність, заборона рабства, заборона тортур.

Kurah L.V. Theoretical and legal analysis of the personal integrity types

Summary

The article examines the types of personality integrity in legal thought. Studies show that the most commonly used phrases are "physical integrity", "mental integrity", "moral integrity", "social integrity".

It is established that the most commonly used regulatory framework are the concepts of physical integrity and mental integrity. It is stated that the concept of physical integrity is easy and accessible for perception and understanding, in contrast to mental integrity. It is argued that despite the broad understanding of mental integrity as the dominance of a person over his mental state, this category is hardly suitable for establishing its full and universal meaning, due to the lack of clear boundaries and existence in the material world.

Nevertheless, there is an opinion about the inseparable link between physical and moral integrity, which is argued that, first, the physical organs and systems of the human body are responsible for mental integrity; secondly, the human right to dispose of one's physical body obviously presupposes the existence of an element of the mental integrity of the individual, since the desires described above are part of the human psyche, the inner world. In addition, it is argued that any interference with a person's physical integrity a priori involves an encroachment on a person's mental integrity, which does not necessarily work in the opposite direction: affecting mental integrity does not always affect physical integrity.

The scientific work studied the features of moral and social integrity of the individual, during which it becomes clear that moral integrity is considered as a personal ethical characteristic, the ability to act, function and live in peace with socially acceptable moral norms and according to their own beliefs. do no harm.

The position is highlighted that the affinity of moral and social integrity is expressed in the fact that if moral integrity is the correspondence of a person's actions to his own beliefs, then social – the ability to fully exist in society according to such beliefs.

The general conclusion is proposed that physical, mental, moral and social integrity are not separate varieties, but rather different facets of a single whole – the integrity of the individual.

Key words: physical integrity, dignity, respect, mental integrity, moral integrity, social integrity, prohibition of slavery, prohibition of torture.

Список використаних джерел:

1. Andrea Lavazza. Freedom of Thought and Mental Integrity: The Moral Requirements for Any Neural Prosthesis. *Neuroethicth. Centro Universitario Internazionale*, 19 February 2018: website. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fnins.2018.00082/full> (дата звернення: 09.03.2020)
2. Архангельский Л. М. Моральное сознание и нравственные отношения. *Структура морали и личность*. М., 1977. 553 с.
3. Bill Wallace. *Qoura* : website. URL: <https://www.quora.com/How-is-moral-integrity-defined> (дата звернення: 09.03.2020).
4. Adeno Addis. Dignity, Integrity and the Concept of a Person. *Tulane University – Law School*. 2018. URL: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=596097013121101022064124002113124066063063059088049089096028121108101081088001087064036119005126028023035010066004003015079016114034029069015074021105077082119084006042041020075126100025072016003086123069124089071102090084004113092092104096127020013&EXT=pdf> (дата звернення: 09.03.2020).
5. Lipka M. Eastern and Western Europe divided over gay marriage, homosexuality. 2013. URL: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2013/12/12/eastern-and-western-europe-divided-over-gay-marriage-homosexuality/> (дата звернення: 09.03.2020)
6. Definitions Related to Sexual Orientation and Gender Diversity in APA Documents, American Psychological Association. *American Psychological Association. Official web page*. 2014. URL: <https://www.apa.org/pi/lgbt/resources/sexuality-definitions.pdf> (дата звернення: 09.03.2020)
7. J. M. Bernstein. Torture, Dignity and the Rule of Law. *Oxford University Press*, 2018. URL: <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/oso/9780190097523.001.0001/oso-9780190097523-chapter-15> (дата звернення: 09.03.2020).
8. Robert Wuthnow, Albert J. Berjesen. Cultural Analysis: The Work of Peter L. Berger, Mary Douglas, Michel Foucault and Jurgen Habermas. Volume 5. 2010. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=aykDjKzYsSAC&oi=fnd&pg=PP2&dq=michel+foucault+cultural+analysis&ots=XmOFtNxxk8&sig=2Qa3rpxTtItS5LqDqZvhzYi9P_o&redir_esc=y#v=onepage&q=michel%20foucault%20cultural%20analysis&f=false (дата звернення: 09.03.2020).
9. Christian Education South Africa v. Minister of Education (2000) (4) SA 757 (CC). Dullah Omar Institute : website. URL: [https://dullahomarainstitute.org.za/childrens-rights/legal-resources/audit-of-childrens-rights-cases/socio-economic-rights-health-education-and-housing/christian-education-south-africa-v-minister-of-education-2000-4-sa-757-cc#:~:text=Untitled%2D1.png-,Christian%20Education%20South%20Africa%20v%20Minister%20of%20Education%20\(2000\)%20\(,had%20consented%20to%20its%20use](https://dullahomarainstitute.org.za/childrens-rights/legal-resources/audit-of-childrens-rights-cases/socio-economic-rights-health-education-and-housing/christian-education-south-africa-v-minister-of-education-2000-4-sa-757-cc#:~:text=Untitled%2D1.png-,Christian%20Education%20South%20Africa%20v%20Minister%20of%20Education%20(2000)%20(,had%20consented%20to%20its%20use) (дата звернення: 09.03.2020).
10. Christopher McCrudden. Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights. *The European Journal of International Law*, Vol. 19 no 4, 2018. URL: <http://ejil.org/pdfs/19/4/1658.pdf> (дата звернення: 09.03.2020).
11. George Kateb. Human Dignity. Harvard University Press, 2014. URL: <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674284173> (дата звернення: 09.03.2020).